

พระพุทธเจ้าในวิถีคิดแบบชาวบ้านท้องถิ่นอีสาน

The Buddha in Isan People's Viewpoints

ชาญยุทธ สอนจันทร์*

บทคัดย่อ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาวิถีคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในมุมมองหรือมโนทัศน์แบบชาวบ้านท้องถิ่นอีสาน โดยใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะซึ่งมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยตรง เช่น นิทานปรัมปรา ตำนานพระธาตุ ตำนานพระบาท เป็นต้น ตลอดจนข้อมูลทางวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบถึงวิถีคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในมุมมองของชาวบ้านผ่านวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน จากการศึกษาพบว่า พระพุทธเจ้าในวิถีคิดชาวอีสาน เรียกว่า “พระพุทธเจ้าแบบชาวบ้าน” มีลักษณะที่แตกต่างจากพระพุทธเจ้าในคัมภีร์กระแสหลัก กล่าวคือ วิถีคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแบบชาวบ้าน พระองค์ไม่ใช่บุคคลที่อยู่ห่างไกลจากความรู้สึกรักของชาวบ้าน หรือไม่ใช่บุคคลอื่น (ผู้คนในชมพูทวีป) แต่พระองค์จะมีความชิดใกล้กับชาวบ้าน ใช้ชีวิตแบบชาวบ้าน และมีปฏิสัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวบ้านเชื่อถือมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาได้อย่างลงตัว ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้ทำการศึกษาวิถีคิดที่เป็นโลกทัศน์อีสาน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับความเชื่อดั้งเดิม และพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวิถีคิดของชาวอีสานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ในประเด็นโลกทัศน์อีสาน พบว่า ชาวอีสานมีโลกทัศน์เกี่ยวกับความเชื่อแบบดั้งเดิม (ผี นาค แถน) ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามา เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาได้มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงมีปฏิสัมพันธ์กับความเชื่อแบบดั้งเดิมได้อย่างลงตัว สำหรับประเด็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าแบบท้องถิ่นอีสาน พบว่า ตัวละครพระพุทธเจ้ามีพฤติกรรมสัญลักษณ์หลายลักษณะ ได้แก่ การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การประทับรอยพระพุทธบาท การพยากรณ์ และสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ วิถีคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าได้สะท้อนให้ถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และเป็นการสร้างความชอบธรรมในบริบทวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานที่อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพลังอำนาจอำนาจเหนือกว่าอำนาจของความเชื่อดั้งเดิม โดยได้มีการประกอบสร้างเรื่องราวของพระพุทธเจ้าให้มีกลิ่นอายของความศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ท้องถิ่นอีสานได้อย่างน่าสนใจ

ABSTRACT

In this study, the author has studied the viewpoints of Isan people (North Eastern, Thailand) on the Buddha by analyzing Isan literatures found in this area. According to the study, it has been found that the Buddha in Isan people's beliefs is different from the Buddha scriptures. Isan people believe that the Buddha is the one close to them, spends time, lives his life, and interacts with the villagers. The author also studies the way the world is thinking about the Buddha, the interaction between the Buddha and traditional beliefs, and the symbolic behavior of the Buddha in order to understand the way people think about the Buddha. In Isan point of views, Isan people had a strong belief in ghosts before Buddhism existed. When Buddhism introduced to the villagers, there is a mix of traditional beliefs with Buddhism. So the Buddha interacts with the traditional beliefs perfectly. From studying the symbolic behavior of the Buddha in the North East, it is found that the Buddha character has many symbolic behaviors; miracles, the footprints, and the symbol of exuberant. The symbolic behaviors of the Buddha in Isan literature reveal the villagers' viewpoints in Buddhism. The belief of the Buddha forms Isan social norms and values which is more powerful than the original belief, the belief in ghosts. The combination of those two beliefs produces many interesting stories found in Isan area.

* อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

คำสำคัญ : พระพุทธเจ้า, วิธีคิดแบบชาวบ้าน, ภาคอีสาน

Keywords : Buddha, Isan People's Viewpoints

บทนำ

เมื่อพูดถึงพระพุทธเจ้า ต่างก็รับรู้ดีว่าพระพุทธเจ้าคือศาสดาของพุทธศาสนา หรือเป็นผู้นำในพุทธศาสนาที่ชาวพุทธทั่วโลกต่างให้ความเคารพนับถือ และเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ พระองค์ได้ประสูติ ณ ประเทศอินเดีย ข้อมูลการเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าได้มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 33 สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ภาคที่ 2 พุทธวงศ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ในภัทรกัปนี้มีพระพุทธเจ้า 3 องค์ คือ พระกุกกุสันธะ พระโกนาคมะ และพระกัสสปะ บัดนี้เราเป็นพระสัมมาพุทธเจ้าและจักมีพระเมตไตรยสัมมาพุทธเจ้า แม้พระพุทธเจ้า 5 องค์นี้ก็เป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์โลก” (พระไตรปิฎกแปลไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 33, 2542 : 368)

ในการศึกษาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในที่นี้หมายถึงการศึกษาเฉพาะประวัติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือพระโคตมพระพุทธเจ้าเท่านั้น หากแต่จะเล่าถึงพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ที่มีมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต รวมทั้งสิ้น 25 พระองค์ และไม่ได้กล่าวเนื้อหาละเอียดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยละเอียด แต่อย่างไรก็ตามประวัติพระพุทธเจ้าได้มีปรากฏในคัมภีร์นอกพระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์ปฐมสมโพธิคาถา สัมภารวีกา พุทธจรีต ชินาลังการ ตลอดจนคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้แก่ ลลิตวิสตรระ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เล่าถึงประวัติของพระพุทธเจ้าโดยตรงที่พระอรหันตสาวกได้เขียนขึ้นในภายหลังอาภรณ์ การเพิ่มเสริม ขยายความ แต่งประวัติของพระพุทธเจ้าให้มีความพิสดารมากยิ่งขึ้น และใช้เป็นแบบฉบับของการศึกษาประวัติของพระพุทธเจ้าให้กับพุทธศาสนิกชนได้ศึกษาเรียนรู้อย่างแพร่หลาย (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546 : 6)

การรับรู้เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นการรับรู้ประวัติของพระพุทธเจ้าในระดับสากล ที่ชาวพุทธเชื่อว่าเป็นประวัติที่เกิดขึ้นจริง คนทั่วไปเชื่อถือและใช้เป็นหลักของการศึกษาเล่าเรียนประวัติของพระพุทธเจ้าอย่างเป็นทางการ ซึ่งจัดเป็นข้อมูลที่อยู่ในคัมภีร์แม่แบบกระแสหลักที่ชาวพุทธรับรู้กันอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าไม่ได้มีปรากฏอยู่เฉพาะคัมภีร์พระพุทธศาสนากระแสหลักเท่านั้น หากแต่ยังมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีการเล่าเรื่อง เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในบางส่วนของพุทธประวัติ คือ เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จออกเผยแผร์หลักธรรมคำสอน และเหตุการณ์หลังจากเสด็จปรินิพพานแล้วได้มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เช่น ตำนานอูร์จันนิทาน ตำนานพระธาตุเชิงชุม ตำนานพระพุทธบาทเวินปลา ตำนานพระพุทธบาทบัวบก เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมายังภูมิภาคแห่งนี้ประหนึ่งว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แต่เหตุการณ์เหล่านี้ไม่ได้มีปรากฏหลักฐานในคัมภีร์กระแสหลักของพุทธประวัติแต่อย่างไร เป็นเพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นอีสานเท่านั้น เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปท้องถิ่นต่าง ๆ มักจะกล่าวถึงพระองค์เสด็จมาโปรดผู้คนในท้องถิ่น และทรงมีพุทธทำนายถึงอนาคตของดินแดนที่นั่น ทรงพบกับชนพื้นเมืองบ้าง พบกับอำนาจดั้งเดิม เช่น ผี นาค ผีเสื้อน้ำ เจือก เป็นต้น มีการประทัพรอยพระพุทธบาท ประทานพระบรมธาตุ ต่อมาก็จะมีการสร้างเมืองหรือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญทางพุทธศาสนา เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่ได้มีปรากฏอยู่เฉพาะในคัมภีร์แม่แบบทางพระพุทธศาสนากระแสหลัก หากแต่เป็นเรื่องราวที่มีลักษณะเป็นนิทานประจำถิ่นของคนไทยที่อยู่ในดินแดนต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ลาว ไทใหญ่ ไทลื้อ พม่า คนไทยในญวนนานประเทศจีน เป็นต้น ส่วนใหญ่ไม่ได้อธิบายเหตุการณ์ในดินแดนลังกาทวีปเช่นเดียวกับคัมภีร์แม่แบบแต่อย่างไร แต่เป็นการอธิบายเรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในพื้นที่หรือดินแดนของชาติไทย เช่น ตำนานอูร์จันนิทานได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพร้าว (พระธาตุพนมปัจจุบัน) แล้วทรงทำนายทายทักว่าสถานที่ดังกล่าวจะเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา ธาตุส่วนหน้าอก (อูร์จันธาตุ) จะมาประดิษฐาน ณ บริเวณแห่งนี้ ตำนานพระธาตุลำปางหลวง อธิบายถึงบริเวณแห่งนี้มีกลุ่มชนพื้นเมืองโบราณ เช่น ชาวลัวะ เม็ง ที่เป็นกลุ่มชนที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนา ตำนานพระธาตุตอดตุย อธิบายเกี่ยวกับประวัติการเผยแผร์พุทธศาสนาจะมีการประทานพระบรมสารีริกธาตุ สร้างบ้านเมืองขึ้นในดินแดนล้านนา (ประคอง นิมนานเหมินทร์, 2554 : 219-225)

ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาวรรณกรรมที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งเป็นเรื่องราวที่มีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของผู้คนในท้องถิ่น โดยจะศึกษาข้อมูลจากตำนานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น เช่น ตำนานปรัมปรา ตำนานพระธาตุ ตำนานพระบาท เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีการประกอบสร้างเรื่องราวให้มีกลิ่นอายของความเป็นท้องถิ่นอีสาน โดยมีการสร้างสรรค์เติมแต่งเรื่องราวของพระพุทธเจ้าจนกลายเป็นสัญลักษณ์ในมิติ

ท้องถิ่นอีสานโดยใช้แนวคิดโลกทัศน์อีสาน, พุทธกรรมสัญลักษณ์, มนุษย์วิทยา หรือคติชนวิทยา มาเป็นเครื่องมือในมุมมองวิธีคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยมโลกทัศน์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานได้ดียิ่งขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่

1. ความคิดด้านความเชื่อดั้งเดิมแบบชาวบ้าน
2. ความคิดด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับความเชื่อดั้งเดิมแบบชาวบ้าน
3. ความคิดด้านพุทธกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าแบบชาวบ้าน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ในบริบทสังคมท้องถิ่นอีสาน

ความคิดด้านความเชื่อดั้งเดิมแบบชาวบ้าน

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนพยายามจะชี้ให้เห็นว่า โลกทัศน์แบบท้องถิ่นอีสานก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่เข้ามา ผู้คนในภูมิภาคแห่งนี้มีความเชื่ออย่างไร เพราะการที่จะเข้าใจพระพุทธเจ้าได้นั้น เป็นไปไม่ได้เลยที่จะปฏิเสธการไม่รู้โลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อ หรือข้อมูลดั้งเดิมของผู้คนในท้องถิ่น โดยผู้เขียนได้แบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. การนับถือผีในชุมชนอีสาน

กลุ่มชนที่อยู่ในดินแดนอนุภูมิภาคกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวล้วนมีความเชื่อเรื่องผี โดยเฉพาะผีแถนหรือผีบรรพบุรุษ ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามา ซึ่งความเชื่อเรื่องผีนั้น ในชุมชนอีสานมีผีอยู่หลายประเภท ซึ่งมีทั้งผีดี และผีร้าย ผีที่คนอีสานให้ความเคารพและนับถือมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ผีแถนหรือผีฟ้า ผีเมหะศักดิ์ ผีปู่ตา ผีดำหรือผีเรือน ผีตาแฮก เป็นต้น ในที่นี้จะอธิบายคุณลักษณะของผีแต่ละประเภทพอให้เข้าใจคร่าว ๆ ดังนี้

1.1 ผีแถน ชาวอีสานเชื่อว่าผีแถน เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้า มีอำนาจเหนือมนุษย์ ผีแถนสามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ แก่มนุษย์ได้ มีทั้งดีและร้าย ดังนั้นมนุษย์ที่มีความเชื่อเรื่องผีแถนจึงต้องเซ่นไหว้เพื่อให้ผีแถนพึงพอใจ ในพงศาวดารล้านช้าง พญาแถนหลวงให้ขุนหลวงลงมาอยู่ยังโลกมนุษย์ แถนแต่ง แถนกรม แถนตรา แถนแนน ซึ่งแถนต่าง ๆ เหล่านี้ต่างอยู่ในการควบคุมดูแลของแถนหลวง แถนแต่งมีหน้าที่สร้างสรรพสิ่งในโลกมนุษย์ แถนแนนเป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของมนุษย์ ทำให้ชายหญิงได้พบรักกันและกำหนดอายุของมนุษย์ (ภานุพงษ์ อุดมศิลป์, 2554 : 29)

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเชื่อว่าแถนเป็นผู้กำหนดให้ฟ้าฝนตกลงมาเมื่อถึงฤดูกาลทำนา ดังนั้น เมื่อถึงเดือน 6 ชาวบ้านจะต้องจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการบูชาและช่วยเตือนแถนบันดาลให้ฝนตกลงมา

1.2 ผีเมหะศักดิ์ ในชุมชนอีสานเชื่อว่า ผีเมหะศักดิ์หลักบ้านหลักเมืองมักเป็นเจ้าเมือง นครบ ที่พาผู้คนอพยพมาตั้งบ้านเรือนและเมื่อตายไปชาวบ้านก็ตั้งศาลและอัญเชิญดวงวิญญาณให้เป็นเมหะศักดิ์หลักบ้านหลักเมือง เช่น เมหะศักดิ์พะหลา เมหะศักดิ์เหล็กซี เมหะศักดิ์ชมพู เจ้าพ่อมหาธาตุ เป็นต้น (บาเพ็ญ อุบล, 2542 : 3542-3546) นอกจากนี้ ผีเมหะศักดิ์หรือหลักบ้านหลักเมือง ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเรียกว่า “เจ้าพ่อ” ในแต่ละชุมชนจะมีเจ้าพ่อที่เป็นเมหะศักดิ์แตกต่างกัน เช่น เจ้าพ่อกุดป่องเป็นเมหะศักดิ์หลักเมืองเลย เจ้าพ่อพระวอเป็นเมหะศักดิ์หลักเมืองหนองบัวลำภู เจ้าพ่ออุเทนเป็นเมหะศักดิ์หลักเมืองท่าบ่อ เจ้าพ่อคำแดงเป็นเมหะศักดิ์หลักเมืองบ้านแพง เป็นต้น

เมหะศักดิ์หลักเมืองส่วนใหญ่มีมาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน และยังมีหลักบ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคอีสาน ส่วนใหญ่ชาวบ้านเชื่อว่าเมหะศักดิ์หลักเมือง หรือหลักบ้านเป็นเจ้าเมืองหรือนครบในสมัยโบราณ ที่พาพวกตนอพยพมาและตั้งบ้านเมืองอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ และชุมชน การนับถือผีเมหะศักดิ์ในแต่ละชุมชนจะมีพิธีบวงสรวงเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี ส่วนใหญ่จะบวงสรวงในช่วงเดือน 6 และเดือน 7 ตามฮีตสิบสอง (ภานุพงษ์ อุดมศิลป์, 2554 : 30)

1.3 ผีปู่ตา ผีปู่ตาเป็นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง ไม่อาจะรู้ได้ว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษสายใด สกฤโต แต่ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นวิญญาณของชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ๆ ส่วนใหญ่จะตั้งศาลปู่ตาไว้ในที่ดอนน้ำไม่ท่วมถึง บางครั้งเรียกว่า ดอนปู่ตา (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 8, 2542 : 2819-2822) ปู่ตาเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน คอยคุ้มครองปกป้องรักษาชาวบ้าน ลูกหลานในหมู่บ้าน ชาวบ้านนิยมไปบนบาน

ให้แคล้วคลาดปลอดภัยการประกอบกิจการต่าง ๆ เช่น เวลาลูกหลานจะเดินทางไปทำงาน หรือไปเกณฑ์ทหาร ชาวบ้านมักจะมาบนบานขอพรต่าง ๆ ซึ่งการบนบานมักเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล

1.4 ผิด้าหรือผีเรือน ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษของปู่ย่าตายาย ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานภายในบ้าน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 8, 2542 : 2804) การนับถือผีด้ามีลักษณะปฏิบัติแตกต่างกันไปตามแต่ละกลุ่มชน เช่น ชาวผู้ไท นิยมทำหิ้งผีด้าไว้มุมหนึ่งของห้อง หรือชาวไทอีสานบางท้องถิ่นที่นับถือผีด้าจะมีห้องสำหรับไว้หิ้งผีด้า บุคคลอื่นที่มีโชตระกูลเดียวกัน ห้ามเข้าไปในห้องที่มีหิ้งผีเด็ดขาด

1.5 ผีตาแฮก เป็นผีประจำท้องไร่ท้องนา ถือกันว่าเป็นผีที่ปกป้องรักษาพืชสวนไร่นา และทำให้ข้าวกล้าเจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์ การทำนาจะได้ผลดี จึงมีการเซ่นไหว้ผีตาแฮกทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือ ก่อนลงมือปักดำ และหลังการเก็บเกี่ยว ฉะนั้นในที่นาของแต่ละคนจะมีที่ที่ผีตาแฮกอยู่ ซึ่งบางคนอาจปลูกกระท่อมหลังเล็ก ๆ บางคนจะปักเสาเป็นสัญลักษณ์ว่าที่ตรงนี้ คือ ที่อยู่ของผีตาแฮก หรือบางแห่งจะทำรั้วถี่ ๆ ล้อมบริเวณใดบริเวณหนึ่งไว้ ซึ่งชาวบ้านจะทราบดีถึงที่อยู่ของผีตาแฮกนี้

จะเห็นได้ว่าผีหิ้งหลายที่ยกมาข้างต้นนี้เป็นผีที่ชาวอีสานให้ความเคารพ เป็นผีที่ให้คุณมากกว่าโทษ ชาวอีสานเชื่อว่าถ้าทำการบูชาบวงสรวงได้อย่างถูกต้อง ผีก็จะให้คุณ ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครอง ดังนั้นจึงต้องมีพิธีกรรมในการปฏิบัติให้เป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อกันมาเพื่อให้ผีเหล่านั้นบันดาลพรให้ตามที่ต้องการ ผีแถนหรือผีฟ้าเชื่อว่าเป็นเทวดาที่คอยช่วยเหลือมนุษย์ ทั้งด้านเกษตรกรรม และการรักษาอาการเจ็บป่วย ส่วนผีเมศศักดิ์อาจจะเป็นหลักบ้านหลักเมือง ชาวบ้านมักเรียกว่า “เจ้าพ่อ” และเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน ผีปู่ตา อาจไม่ทราบที่มาว่าอพยพมาอย่างไร แต่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษ หรือปู่ ยา ตา ยาย

2. ความเชื่อพญานาค

ความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นโลกทัศน์ที่อยู่คู่กับคนอีสานมาช้านานแล้ว ซึ่งมีปรากฏอยู่ในตำนาน พงศาวดารตลอดถึงวรรณกรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ทั่วไปในดินแดนลุ่มน้ำโขง ความเชื่อเกี่ยวกับการมีอยู่ของพญานาคนั้นสามารถพบเห็นได้หลายแห่งโดยเฉพาะในเขตพื้นที่มรดกแดนติดกับแม่น้ำโขง หรือพื้นที่ที่ติดกับแหล่งน้ำทางธรรมชาติสายอื่น ๆ ที่เชื่อมต่อแม่น้ำโขงในปัจจุบันตำนานและความเชื่อเรื่องพญานาคก็ยังคงปรากฏให้เห็นในสังคมสมัยใหม่ในประเทศไทย ลาว และกัมพูชา ในประเทศไทยตำนานพญานาคมักจะเป็นการได้รับการถ่ายทอดทั้งโดยมุขปาฐะและโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่มีการบันทึกจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่าเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับนาคนั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเกษตรกรรมซึ่งมีการทำนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งนี้พบตำนานการเกิดแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สัมพันธ์กับนาค เช่น ตำนานการเกิดแม่น้ำโขงและแม่น้ำน่าน เกิดจากการที่พญานาค “คู่ยควัก” แหล่งน้ำสำคัญ (ปุ่นณทริย์ เจียวิริยบุญญา, 2556 : 55) ดังนั้นพญานาคจึงเป็นเสมือนแหล่งน้ำเพื่อให้ผู้คนในดินแดนอีสานได้สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงมีประเพณีหลายประเพณีในภาคอีสานมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องพญานาค ความเชื่อเรื่องนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าคนอีสานให้ความสำคัญและเคารพบูชาพญานาค เช่น ในฤดูกาลทำนา คนอีสานจะมีประเพณีจุดบั้งไฟ เพื่อเป็นสัญญาณส่งไปบอกให้พญานาคส่งน้ำมาให้พวกเขาได้ทำนา นอกจากนี้ยังมีประเพณีไหลเรือไฟที่มีการจัดขึ้นบริเวณแม่น้ำโขง พบว่า การไหลเรือไฟนอกจากจะเป็นการไหว้รอยพระพุทธบาทแล้วยังเป็นการบูชาพญานาคด้วย

ความเชื่อเรื่องพญานาคในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีความน่าสนใจ (พิเชฐ สายพันธ์, 2539 : 67-79) ได้เสนอว่าสัญลักษณ์ของนาคในวัฒนธรรมอีสานลุ่มแม่น้ำโขง ความหมายของนาคถูกตีความในหลายรูปแบบ ได้แก่ 1) นาคเปรียบเสมือนพลังอำนาจของธรรมชาติ กล่าวคือ นาคมีอำนาจในการคุ้มครองรักษาแผ่นดินและบันดาลน้ำ นาคจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งเจ้าพื้นดินและเจ้าแห่งน้ำที่สามารถให้คุณและโทษได้ 2) นาค คือผู้ปกป้องพุทธศาสนา กล่าวคือ นาคได้ถูกมองในฐานะของผู้ต้องเปลี่ยนผ่านเข้าสู่บริบทพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในศีลธรรม 3) นาค คือ บรรพบุรุษเก่าแก่ของคนในลุ่มแม่น้ำโขง กล่าวคือ นาคจะถูกโยงให้มีความเป็นมาตุพงศ์ของคนลุ่มแม่น้ำโขง ที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับการสืบเชื้อสายตระกูลของมนุษย์มาจากพญานาค นอกจากนี้ยังมีภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบสถาปัตยกรรมมีรูปทรงคล้ายนาคของพุทธสถาน เช่น บันไดนาค คันทวย รางรดสงฆ์ หรือรางเทียน รวมถึงพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเช่นพิธีบวชซึ่งมีขั้นตอนชัดเจนว่าการบวชจะสมบูรณ์ได้ต้องมีการบวชนาคก่อน ผู้บวชจึงสามารถก้าวสู่สถานะภิกษุสงฆ์ได้อย่างสมบูรณ์ ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า พญานาคได้เปลี่ยนสภาพจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธ (ปุ่นณทริย์ เจียวิริยบุญญา, 2556 : 56)

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้อธิบายเกี่ยวกับนาคจากตำนานอุรังคธาตุว่า “นิยายปรัมปราคติอันเกี่ยวกับว่าเป็นความจริงนี้ ถ้าหากวิเคราะห์และแปลความหมายตามหลักวิชามานุษยวิทยาแล้ว อาจมองได้ 2 ลักษณะคือ 1) นาคในลักษณะที่เป็นกลุ่มชนดั้งเดิม และ 2) นาคในลักษณะที่เป็นลัทธิหนึ่งในทางศาสนา โดยอิงกลุ่มชนดั้งเดิมเหล่านี้ว่า เป็นกลุ่มชนที่เคลื่อนย้ายจากหนองกระแสน ในเขตมณฑลยูนนาน ทางตอนใต้ของประเทศจีน มาตามลำแม่น้ำโขง และเข้าไปตั้งถิ่นฐานชุมนุมกันอยู่ตามที่ราบลุ่มของสองฝั่งน้ำ และบริเวณลุ่มน้ำอื่นที่ใกล้เคียง และมีลัทธิทางศาสนาแบบลือผีมีการบูชานาคเป็นสำคัญ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา นาคจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควบคู่ไปกับพระพุทธศาสนา” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2533 : 11-13)

3. ศาสนาพราหมณ์

โลกทัศน์อีกข้อหนึ่งในบริบทสังคมท้องถิ่นอีสาน คือ การยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์ของชาวบ้าน ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวบ้าน คติความเชื่อแบบพราหมณ์ได้ถูกนำมาผสมผสานให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่อง ผี พญานาค ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม หรือนำเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานเข้าด้วยกัน ซึ่งการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน แต่อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณวัตถุต่าง ๆ อิทธิพลในความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ที่กล่าวถึงเรื่องเทพเจ้า 3 องค์ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม นั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในสังคมภาคกลางและภาคใต้ ส่วนภาคอีสานไม่ค่อยนิยมเท่าไรนัก จะมีบ้างก็ด้วยนำเอาชื่อของพระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม มาใช้ในการประกอบพิธีกรรมพราหมณ์แบบอีสาน เช่น พิธีสูตรขวัญ พิธีบายศรี เป็นต้น ดังนั้นศาสนาพราหมณ์จึงไม่ค่อยเป็นที่นิยมตามแบบวิถีชีวิตของชาวบ้านท้องถิ่นอีสาน แต่กลับมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตแบบชาวม้ง หรือแบบราชสำนักมากกว่า ดังนั้นเชื่อในศาสนาพราหมณ์แบบชาวบ้านจึงไม่ค่อยโดดเด่นเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะนำไปประกอบเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันระหว่างพุทธกับพราหมณ์ได้เลย อำนาจพุทธคุณแบบชาวบ้านก็คือ อำนาจของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์อันเดียวกัน ดังนั้นความเชื่อแบบชาวบ้านจึงยึดติดอยู่กับอำนาจพุทธศาสนาและอำนาจของความเชื่อดั้งเดิมมากกว่าความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์อย่างเดียว

ความคิดด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับความเชื่อดั้งเดิมแบบชาวบ้าน

เมื่อหันมามองความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับความเชื่อดั้งเดิมพบว่า พระพุทธเจ้ามีปฏิสัมพันธ์กับระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมแบบชาวบ้านอย่างน่าสนใจ ในที่นี้ ผู้เขียนได้แบ่งประเด็นการอธิบายได้ดังนี้

1. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาค

มีนิทานปรัมปราแบบชาวบ้านได้กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาคไว้หลายเรื่องด้วยกัน เช่น ตำนานอุรังคธาตุ ได้กล่าวถึงมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาคในลักษณะการยอมรับและการขัดแย้ง ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นการยอมรับจะส่วนใหญ่จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาพบพญานาค เมื่อพญานาคเห็นพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใสพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้พญานาคตั้งอยู่ในศีลธรรม เช่น เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังบริเวณหนองหานหลวง ได้พบกับพญานาคที่ชื่อโทหะนาคกำลังหกลินปลาอยู่ พระพุทธเจ้าจึงสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม นาคมีความชื่นชมยินดี ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ให้พญานาคได้สักการบูชาสืบไป หรืออีกเหตุการณ์หนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จมายังบริเวณภูเก้าเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้พบกับหัตถินาคที่เนรมิตเป็นช้างเชือกหนึ่งมาขอรอยพระพุทธบาท พระองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ที่ริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง และทรงสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม เป็นต้น ส่วนปฏิสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง พบว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้พบพญานาค และพญานาคไม่พอใจในพระพุทธเจ้าจึงมีการต่อสู้กัน เช่น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูเวียง ได้ทรงเปล่งรัศมีเข้าไปในเมืองนาค สุวรรณนาคเห็นรัศมีของพระพุทธเจ้า จึงโกรธได้เป่ามนต์ให้เป็นคินมิตปกคลุมภูเวียง ต่อสู้กับพระพุทธเจ้า ท้ายสุดสุวรรณนาคจึงยอมแพ้และยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา (อุตร จันทวัน, 2553 : 25-38) จากตัวอย่างดังกล่าวทำให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าเมื่อเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจของความเชื่อดั้งเดิมแล้ว อำนาจของความเชื่อดั้งเดิมอาจมีปฏิกิริยาทั้งตอบรับและปฏิเสธ แต่อย่างไรก็ตามผลสุดท้ายอำนาจดั้งเดิมคือพญานาคก็จะยอมรับและตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเผยแพร่ศาสนาเข้ามา

2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับผี

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วคำว่า “ผี” เป็นกระบวนคิดแบบความเชื่อแบบดั้งเดิมของระบบคิดของชาวอีสานที่มีมาก่อนพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา ผีในความเชื่อของชาวอีสานมีอยู่หลายประเภททั้งผีดีและผีร้าย สำหรับผีที่ปรากฏอยู่ในตำนาน

อูรังคะตาศู มีชื่อเรียกต่าง ๆ ได้แก่ ผีนาค ผีฟ้า ผีแกน ผีเสื่อน้ำ ผีเสือบก พระพุทธเจ้าทรงมีปฏิสัมพันธ์กับผีดังกล่าว ดังตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูจำปาแล้วตรัสกับพระอานนท์ว่า ภูจำพานี้เป็นที่อยู่อาศัยของผีเสื่อน้ำและผีเสือบก หรืออีกตัวอย่างเช่น สมัยพระเจ้าสารโพธิราชกุมาร เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแล้ว พระองค์ได้สั่งให้ผู้คนเลิกนับถือผีฟ้า ผีแกน เป็นต้น (อูร จันทวัน, 2553 : 13-17) อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจทางพุทธศาสนากับอำนาจของความเชื่อดั้งเดิม ได้แก่ ตำนานพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระธาตุศรีสองรักเป็นธาตุทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพุทธสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งตามคติความเชื่อของชาวบ้าน แต่อย่างไรก็ตามพระธาตุศรีสองรักยังเป็นที่สถิตแห่งดวงวิญญาณของผีวิระบุรุษ หรือผีบรรพชนรวมอยู่ด้วย โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าเป็นที่รวมดวงวิญญาณผีวิระบุรุษหรือผีบรรพชน ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านที่เชื่อในเรื่องภูติ ผี วิญญาณ ดังนั้นจากกรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ทำให้ทราบว่า พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน จะมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา (พุทธ+พราหมณ์+ผี) เข้าด้วยกันได้อย่างลงตัว

นอกจากนั้น การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับผีในระบบคิดของชาวอีสานที่สังเกตได้อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ผีอารักษ์ เป็นผู้คอยคุ้มครองปกป้องรักษาพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปประจำวัดวาอารามต่าง ๆ ได้แก่ ผีมหะศักดิ์ พระแม่ธรณี หรือผีพระแม่ธรณี

ผีมหะศักดิ์ เป็นผีบรรพบุรุษที่คนอีสานให้ความเคารพนับถือ ภาพตัวแทนของผีมหะศักดิ์นอกจากจะเป็นผู้คอยดูแลให้ความคุ้มครองชาวบ้านแล้ว ในอีกแง่หนึ่งเป็นผู้รักษาคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วย การสร้างศาลเจ้าผีมหะศักดิ์จะสร้างไว้ใกล้บริเวณวัด แต่นิยมสร้างไว้ให้อยู่นอกเขตวัด ความเชื่อนี้ ชี้ให้เห็นว่าเป็นอำนาจฝ่ายผีที่เป็นอำนาจเกิดจากอำนาจของชาวบ้านหรืออำนาจที่ไม่ใช่ฝ่ายพระพุทธศาสนา เมื่ออำนาจของพระพุทธศาสนาถูกสถาปนาให้อยู่เหนืออำนาจฝ่ายผี จึงทำให้ผีจำต้องสวามิภักดิ์ต่อพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่ประทับนั่งภายในโบสถ์หรือวิหาร ซึ่งเป็นภาพที่เต็มเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา อาจจะทำให้คนชั่วได้ช่องทางที่ทำความชั่ว ขณะเดียวกันผีมหะศักดิ์ คือ ภาพตัวแทนของผู้รักษาคุ้มครองพระพุทธเจ้า ไม่ให้คนชั่วร้ายมาทำร้ายพระพุทธเจ้า หรือถ้าใครล่วงเกิน ดูถูกดูหมิ่นพระพุทธเจ้า ผีมหะศักดิ์จะลงโทษ ดังนั้นภาพของผีมหะศักดิ์นอกจากจะดูแลรักษาคุ้มครองบ้านเมืองแล้วจะต้องดูแลปกป้องรักษาคุ้มครองพระพุทธรูปด้วย ตัวอย่างเช่น พระธาตุพนม มีศาลผีมหะศักดิ์ไว้เพื่อคอยปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนม เป็นต้น หรือตามวัดต่าง ๆ ทั่วภาคอีสานนิยมสร้างศาลเจ้าผีมหะศักดิ์เพื่อให้ดูแลรักษาคุ้มครองวัดวาอารามด้วยเช่นกัน

พระแม่ธรณี เป็นเทพฝ่ายหญิงที่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แห่งเทพเจ้าผู้ปกครองแผ่นดิน มีความผูกพันกับพระพุทธเจ้าดังปรากฏในตอนพระพุทธเจ้าต่อสู้กับพญามาร พระแม่ธรณีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับพญามารเพื่อช่วยให้พระองค์ได้บรรลุธรรมตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ในความเชื่อเกี่ยวกับพระแม่ธรณีในระบบคิดของท้องถิ่น เชื่อว่า พระแม่ธรณี คือ ภาพตัวแทนของเทวดาอารักษ์ หรือผีผู้รักษาคุ้มครองพระพุทธเจ้า ดังนั้นวัดวาอารามของคนอีสานส่วนใหญ่เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปก็จะมีการสร้างพระแม่ธรณีไว้เป็นผู้รักษาพระพุทธรูปด้วย ซึ่งรูปของพระแม่ธรณีจะตั้งอยู่บริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูป บางวัดจะตั้งรูปพระแม่ธรณีไว้ในพระพุทธรูปในวิหาร หรือบางวัดอาจจะตั้งไว้ด้านหน้าหรือด้านหลังพระพุทธรูป แสดงให้เป็นภาพตัวแทนของการรักษาคุ้มครอง สำหรับปราบหม่มมารทั้งหลายหรือกำจัดคนชั่วที่จะมาทำร้ายพระพุทธรูป หรือไม่ให้พระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าได้รับความรำคาญใจ ดังนั้นผู้คนที่เข้าไปยังโบสถ์ หรือวิหาร จะต้องอยู่ในความดูแลของพระแม่ธรณี พระแม่ธรณีจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของผู้เฝ้าประตูด่านคอยตรวจผู้คนทั้งหลายหรือสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายที่เข้าไปยังวิหารหรือโบสถ์ ถ้าใครที่มีความประสงค์ไม่ดี หรือพูดในลักษณะลบหลู่อาจจะได้รับการลงโทษจากพระแม่ธรณี ดังนั้นภาพตัวแทนของพระแม่ธรณีจึงเป็นผู้ดูแลพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือพระพุทธรูปที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับอำนาจของความเชื่อดั้งเดิมที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ไม่ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับภูยานาค และปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับผี สะท้อนให้อำนาจบางอย่างที่พระพุทธศาสนาอำนาจเหนือกว่าอำนาจของความเชื่อแบบดั้งเดิม กล่าวคือเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาในบริเวณพื้นที่แม่น้ำโขง กษัตริย์หรือผู้ปกครองบ้านเมืองจะยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาและนำเอาอำนาจทางพระพุทธศาสนาสร้างเป็นกรอบทางศีลธรรมคุณธรรมเข้ามาใช้ในการปกครองบ้านเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมเชิงอำนาจในการบริหารจัดการพื้นที่ ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าอำนาจทางพระพุทธศาสนานอกจากจะสื่อออกมาให้เห็นถึงการสร้างความชอบธรรมเชิงอำนาจแล้ว อำนาจทางพระพุทธศาสนาได้มีนัยแฝงถึงพลังอำนาจของความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวโดยที่มีอำนาจปกครองเหนือกว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม เช่น ตำนานพระธาตุเชิงชุมได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงประทับรอยพระพุทธรูปบาทลงบนบริเวณเหนือภูยานาค ซึ่งการที่พระพุทธเจ้า

ทรงใช้พระบาทที่เป็นอวัยวะที่ต่ำสุดประทับลงบนรูปพญานาค สะท้อนให้เห็นอำนาจฝ่ายพระพุทธศาสนามีอำนาจเหนือกว่าอำนาจฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม พญานาคที่เคยทรงนั่งว่าเป็นเจ้าของแผ่นดินในลุ่มแม่น้ำโขง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาเผยแผ่ศาสนา ก็จะยอมสยบอำนาจของพระพุทธศาสนาโดยปริยาย และได้เป็นผู้ดูแลรักษาพระพุทธศาสนา

ความคิดด้านพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าแบบชาวบ้าน

การศึกษาวีธีคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในวิถีคิดแบบชาวบ้าน ผู้เขียนได้ศึกษาโดยวิธีการศึกษาจากพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าผ่านวรรณกรรม โดยจะศึกษาลักษณะทางพฤติกรรมของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ตัวละครพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมนั้น มีพฤติกรรมอย่างไร จากการศึกษาพบว่า พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในบริบทท้องถิ่นอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดที่นำเสนอหลายประเด็นด้วยกัน ในที่นี้ผู้เขียนได้แบ่งประเด็นการอธิบายออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานหลายเรื่องได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์อีสานได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าในสายตาชาวบ้าน พระพุทธเจ้า คือ ผู้มีอิทธิฤทธิ์เปรียบเสมือนเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ที่มีพลังอำนาจเหนือทุกสิ่งทุกอย่างไม่แตกต่างไปจากเทพเจ้า สังเกตได้จากการตั้งชื่อวรรณกรรมหลาย ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า จะตั้งชื่อเรื่องด้วยคำว่า “พระเจ้า” แทน “พระพุทธเจ้า” เช่น นิทานพระเจ้าเลียบโลก พระเจ้าโคตรมะ พระเจ้าแทนน้ำนมแม่ ภาพพระเจ้านอนนายพราน พระเจ้าสอนโลก เป็นต้น การตั้งชื่อลักษณะเช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้าที่ไม่ใช่บุคคลธรรมดาทั่วไป หากแต่เป็นเทพเจ้าที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ นอกจากนี้ตัวละครพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม ก็มีลักษณะเป็นผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ในตำนานอุรังคธาตุปรากฏร่องรอยการต่อสู้ระหว่างพระพุทธเจ้ากับอำนาจความเชื่อดั้งเดิมอยู่หลายตอนด้วยกัน ซึ่งในการต่อสู้นั้นพระพุทธองค์ทรงใช้พลังอำนาจอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ปราบอำนาจของความเชื่อดั้งเดิม เช่น ในตำนานอุรังคธาตุ กล่าวถึงเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเขเวียน (ภูพาน) ทรงปราบสุวรรณนาคที่ทรงนั่งว่าเป็นเจ้าของพื้นที่เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาเหยียบพื้นที่ของตนก็โกรธต่อพระพุทธองค์เกิดการต่อสู้กันขึ้น พระพุทธองค์ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ด้วยการเข้าเตโชกสิณให้เป็นเปลวไฟเข้าไปเกี่ยวพันสุวรรณนาคกระเด็นไปในน้ำปุเวียน เปลวไฟได้ไหม้เมืองพญานาคจนถึงหนองบัวบานซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพญโธปปานาค เป็นต้น (พระธรรมราชา นวัตกรรม (แก้ว อุทุมมาลา), 2551 : 24-25) นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างจำนวนมากเกี่ยวกับการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เช่น ตำนานพระธาตุศรีสองรัก ได้กล่าวถึงนิทานปรัมปราเกี่ยวกับแม่น้ำหมัน ที่อยู่บริเวณพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมา พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งวิปัสสนาอยู่ที่ภูเขาอุทกหนึ่ง บริเวณแม่น้ำหมันปัจจุบัน พญานาคไม่พอใจที่พระพุทธเจ้ามานั่งอยู่เหนือตนเองจึงแผลงฤทธิ์ต่อสู้ พระพุทธเจ้าจึงสำแดงพลังอำนาจอิทธิปาฏิหาริย์ให้เห็นจนในที่สุดพญานาคยอมแพ้และเคารพพระพุทธเจ้า พญานาคจึงได้ปีนน้ำมนต์ของตนชำระล้างบริเวณดังกล่าว ทำให้เกิดเป็นลำน้ำไหลมาจากภูเขเวียนเรียกว่า “ลำน้ำมนต์พญานาค” ต่อมาเพี้ยนเป็น “น้ำหมัน” (บัวริน วงศ์ศิริ, 2551 : 183-184)

พฤติกรรมการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดแบบชาวบ้าน ที่ยกให้พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลพิเศษที่แตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป แต่พระองค์ คือ ภาพตัวแทนของเทพเจ้าผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในวิถีคิดแบบชาวบ้านในบริบทสังคมท้องถิ่นอีสาน

2. พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการพยากรณ์

พฤติกรรมสัญลักษณ์อีกข้อหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดของประชาชนท้องถิ่นอีสาน ได้แก่ พระพุทธเจ้าเป็นเสมือนบุคคลที่ให้การพยากรณ์ในเขตพื้นที่ภาคอีสาน ทำให้พื้นที่ดังกล่าวดูเหมือนว่าครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เคยได้เสด็จผ่านบริเวณพื้นที่สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสาน และพื้นที่ที่มีความผูกพันกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จมาแล้วกระทำพยากรณ์ยังพื้นที่ดังกล่าว เช่น พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุนารายณ์เจงเวง เป็นต้น เหตุการณ์ที่พระพุทธองค์เสด็จมาแล้วยังพื้นที่ดังกล่าวแล้วเกิดเหตุการณ์สำคัญ ๆ หรือเกิดเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ผิดปกติ พระอานนท์เถระได้ถามเหตุการณ์ดังกล่าวแล้วพระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ ส่วนใหญ่เหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์เป็นเหตุการณ์ของบ้านเมือง การตั้งมั่นของพระพุทธศาสนา กษัตริย์ผู้เป็นราชูปถัมภ์ต่อพระพุทธศาสนา เช่น ตำนานอุรังคธาตุได้กล่าวถึงพื้นที่สำคัญที่มีเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ภูเก้าพร้าว (บริเวณพระธาตุพนมปัจจุบัน) ได้พบกับแล่นคำแลปลัน เป็นสองแฉก จากนั้นพระอานนท์ได้ถามเหตุการณ์ดังกล่าว พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ถึงอนาคตกาลว่า พระพุทธศาสนา จะเจริญรุ่งเรืองในพื้นที่แถบนี้ (อุดร จันทวัน, 2553 : 13) ตำนานพระธาตุเชิงชุมกล่าวถึงการประทับรอยพระบาท ในปัจจุบัน

มีจำนวน 4 รอยตามจำนวนพระพุทธรูป และพระพุทธรูปได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า ในอนาคตพระศรีอาริย์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์ที่ 5 จะมาประทับรอยพระพุทธรูปบาทให้ครบรอยที่ 5 ตามจำนวนพระพุทธรูปในภัทรกัป (กฐินพระราชทานวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร, 2557 : 36-37)

จากพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปที่ยกมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปในบริบทสังคมอีสานได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ พื้นที่ที่พระพุทธรูปทรงได้เคยเหยียบย่ำนั้นเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ มีตำนานที่น่าสนใจและเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา การที่มีตำนานหรือการประกอบสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปเสด็จมายังพื้นที่สำคัญ ๆ ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการอ้างสิทธิ์แสดงความชอบธรรมให้เกิดขึ้นในพื้นที่โดยอาศัยตัวละครพระพุทธรูปซึ่งเป็นบุคคลผู้ศักดิ์สิทธิ์และเป็นบุคคลที่ได้รับการเคารพกราบไหว้ ดังนั้นพื้นที่ที่พระองค์เสด็จมาจึงเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์สำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ไปในตัวด้วย อีกประการหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่แสดงความเป็นอื่นกับพระพุทธรูป พระองค์ไม่ใช่บุคคลอื่นไกลไปจากวิถีวัฒนธรรมของชาวอีสาน หากแต่พระองค์เป็นบุคคลหนึ่งที่มีวิถีวัฒนธรรมไม่แตกต่างไปจากผู้คนในสังคมอีสาน วิถีคิดดังกล่าวจึงเป็นวิถีคิดที่ชาญฉลาดของปราชญ์อีสานที่พยายามดึงเอาพระพุทธรูปเข้ามาสร้างเรื่องราวให้ไม่มีความเป็นอื่นจากพระพุทธรูป แต่พระองค์คือพระพุทธรูปแบบท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในพื้นที่ท้องถิ่นอีสาน

3. พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปเกี่ยวกับการประทับรอยพระพุทธรูปบาท

พฤติกรรมสัญลักษณ์การประทับรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปเป็นอีกวิถีคิดหนึ่งที่น่าสนใจในการประกอบสร้างเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน พื้นที่ที่พระพุทธรูปทรงประทับรอยพระพุทธรูปบาทได้เป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานมีปรากฏเรื่องราวการประทับรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปอยู่หลายเรื่องด้วยกัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดที่น่าสนใจ เหตุการณ์ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธรูปแล้วพบพยานาคหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง พยานาคเลื่อมใสในพระพุทธรูป หรือต่อสู้กับพระพุทธรูป พระพุทธรูปทรงแสดงธรรมให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม พยานาคขอรอยพระพุทธรูปบาทไว้สักการบูชา พระพุทธรูปทรงประทับรอยพระพุทธรูปบาท ในตำนานอุรังคธาตุได้กล่าวถึงเหตุการณ์การประทับรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปไว้หลายแห่งด้วยกัน เช่น

“พระพุทธรูปเสด็จมายังบริเวณเมืองศรีโคตรบูร ได้พบกับพญาปลาตัวหนึ่งพาบบริวารติดตามพระองค์ พระองค์ทรงอธิษฐานจิตประทับรอยพระพุทธรูปบาทไว้ที่โขนหินก้อนหนึ่ง ปัจจุบันคือพระพุทธรูปบาทเวินปลา”

“พระพุทธรูปประทับรอยพระพุทธรูปบาทไว้ที่แผ่นหินก้อนหนึ่งที่มีน้ำไหลลงไปสู่ผู้คนที่อาศัยอยู่ได้น้ำ เพื่อให้บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาที่อยู่ข้างใต้มีความชุ่มเย็น เป็นสุข”

“เมื่อพระพุทธรูปประทับรอยที่คอยันนทกักริ ได้ประทับรอยพระพุทธรูปบาทไว้ที่ข้างขวาของภูเขารอยหนึ่ง และประทับรอยพระพุทธรูปบาทไว้ที่แผ่นหินข้างซ้ายของภูเขารอยหนึ่ง ซึ่งเป็นรอยพระพุทธรูปบาทที่ผู้คนไม่สามารถเห็นได้ ให้แก่ ศรีสัตนาคน”

นอกจากนั้น ตำนานพระพุทธรูปบาทภูควายเงิน จังหวัดเลย ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมสัญลักษณ์พระพุทธรูปในการประทับรอยพระพุทธรูปบาท ในตำนานได้กล่าวถึงพระพุทธรูปเสด็จเลียบโลกมาแล้วได้พบกับนายพรานป่าผู้ชอบล่าสัตว์ พระพุทธรูปได้โปรดให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้บวชในพระพุทธศาสนา บริณภูควายเงินมีนางยักขินี ซึ่งมีชื่อว่า “นางเขี้ยวค่อม” เป็นนางยักขีที่ชอบจับชาวบ้านที่เป็นชายหนุ่มมากินเป็นอาหาร พระพุทธรูปทรงปราบนางยักขินีแล้วสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม นางยักขินีและชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสจึงขอรอยพระพุทธรูปบาทไว้เป็นที่สักการบูชา พระพุทธรูปจึงได้ประทับรอยพระพุทธรูปบาทไว้ที่ภูควายเงิน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 8, 2542 : 3361)

จากตัวอย่างที่ได้ยกมาข้างต้นเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปที่ทรงประทับรอยพระพุทธรูปบาท สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดในการประกอบสร้างเรื่องราวการประทับรอยพระพุทธรูปบาทอย่างนัยสำคัญ กล่าวคือ การประทับรอยพระพุทธรูปบาทซึ่งเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของพระพุทธรูป หมายถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของอำนาจความเชื่อแบบดั้งเดิม (นาค ฝ้าย ยักษ์) รอยพระพุทธรูปบาทที่พระพุทธรูปทรงประทับมีความศักดิ์สิทธิ์และพลังอำนาจเหนือความเชื่อดั้งเดิม วิถีคิดเช่นนี้เป็นการสร้างความชอบธรรมเชิงอำนาจในการใช้อำนาจฝ่ายพุทธศาสนาเข้ามาครอบงำอำนาจความเชื่อดั้งเดิมได้อย่างแยบยล การประกอบสร้างเรื่องราวการเสด็จมาแล้วประทับรอยพระพุทธรูปบาทในพื้นที่ที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของอำนาจดั้งเดิมจึงเป็นกลวิธีหนึ่งในระบบคิดที่ปราชญ์ท้องถิ่นอีสานพยายามสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจฝ่ายพุทธศาสนาที่มีอำนาจอยู่เหนืออำนาจฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

4. พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์

สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการทำไร่ทำนา สิ่งที่สังคมอีสานต้องการคือน้ำ กับข้าว น้ำคือเป็นหัวใจหลักของการทำนาปลูกข้าว ขณะเดียวกันข้าวคือ ปัจจัยหลักของการเลี้ยงชีวิตในสังคมเกษตร พฤติกรรมสัญลักษณ์อีกลักษณะหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือ เป็นผู้ให้ความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในบริบทสังคมเกษตรกรรม ในนิทานปรีมปราได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้สร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เช่น พระพุทธเจ้าได้ทรงผ่าแบ่งเทือกเขาที่มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่จนทำให้เป็นร่องน้ำไหลผ่านลงมาเบื้องล่าง เกิดเป็นชุมชนบ้านเมืองของมนุษย์ และมีความอุดมสมบูรณ์ แม่น้ำโขงจึงเป็นสายน้ำแห่งชีวิตที่หล่อเลี้ยงผู้คนในชุมชนลุ่มน้ำโขง ในตำนานได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงใช้พลังอำนาจผ่าแบ่งแ่งน้ำให้เป็นเส้นทางของสายน้ำไหลผ่านดินแดนต่าง ๆ และสายน้ำแห่งนี้ได้กลายมาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่หล่อเลี้ยงสรรพสัตว์ และเป็นที่อยู่อาศัยพญานาค (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556 : 139) ดังนั้นพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ การบันดาลน้ำบันดาลฝนให้ชาวบ้านเรื่องราวของพระพุทธเจ้าทรงผ่าแบ่งแ่งน้ำโขงให้เป็นสายน้ำ จนเกิดเป็นสายแม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มชนลุ่มน้ำโขงหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในลุ่มน้ำโขง สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ให้ความอุดมสมบูรณ์เกี่ยวกับแหล่งน้ำในพื้นที่ของชุมชนลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้แม่น้ำฝนซึ่งเป็นแหล่งน้ำหนึ่ง มีความเกี่ยวข้องกับพญานาค และพญาแถน ในขณะเดียวกันพระพุทธเจ้าที่ถูกสถาปนาจากคนท้องถิ่นว่ายิ่งใหญ่มีอำนาจเหนือกว่าพญานาคและพญาแถนนั้น พระพุทธเจ้าสามารถต่อรองกับพญานาคและพญาแถนได้ จะเป็นผู้ช่วยให้รอดพ้นจากความแห้งแล้ง น้ำฝนที่ถูกมองว่าบังคับบัญชาโดยพญานาคและพญาแถนตามความเชื่อเดิม เมื่อถูกอำนาจของพระพุทธศาสนาควบคุมจึงมีความอ่อนตัว และปล่อยน้ำฝนมายังโลกมนุษย์ ดังนั้นพระพุทธเจ้าสามารถต่อรองเกี่ยวกับเรื่องน้ำฝนน้าฝนได้เพื่อให้ชุมชนอีสานเกิดความอุดมสมบูรณ์ เมื่อน้ำฝนจึงส่งผลให้สังคมอีสาน มีความอุดมสมบูรณ์ทางพืชพันธุ์ธัญญาหาร หรือสามารถปลูกข้าวได้ ดังนั้น น้ำ ฝน และข้าวจึงเป็นระบบที่มีความผูกพันอยู่กับพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น เมื่อสังคมท้องถิ่นอีสานวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับน้ำ ฝน และข้าว จึงต้องอาศัยอำนาจบารมีจากพระพุทธเจ้าที่เป็นภาพตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

บทส่งท้าย

การศึกษาวีธีคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในบริบทท้องถิ่นอีสาน พบว่า เรื่องราวในวรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับอำนาจของความเชื่อแบบดั้งเดิม (นาค ฝน แถน) ได้อย่างลงตัว สำหรับกรอบแนวคิดในการสร้างเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในระบบคิดแบบท้องถิ่นอีสาน ผู้เขียนได้ศึกษาจากพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม ตำนานท้องถิ่นอีสานโดยเฉพาะตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่มีการปรากฏซ้ำซึ่งได้แก่ พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการพยากรณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการประทับรอยพระพุทธบาท และพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดในการประกอบสร้างเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอย่างมีนัยสำคัญในบริบทสังคมท้องถิ่นอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการสร้างความปลอดภัยเชิงอำนาจผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า การประกอบสร้างในลักษณะเช่นนี้ จะสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาต่อผู้คนที่อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดการปกครองแบบพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี และเป็นการอ้างสิทธิ์เชิงอำนาจว่า พระพุทธศาสนาที่มีอำนาจเหนือกว่าอำนาจความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านเชื่อถือมาเป็นเวลาช้านาน และยอมรับนับถืออำนาจฝ่ายพระพุทธศาสนาโดยการผสมผสานเข้ากับอำนาจฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้อย่างลงตัว

รายการอ้างอิง

- กฐินพระราชทานวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหารจังหวัดสกลนคร. (2557). *กฐินพระราชทานวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร*. (2557). กรุงเทพฯ: ไชเบอร์พริ้นท์ จำกัด.
- บำเพ็ญ ญ อุบล. (2542). *มเหล็กซ์, ฝ: พิธีกรรม*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 11.
- บัวริน วงศ์ศิริ. (2551). *วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางกับบทบาทการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบาง ในบริบทสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2554). *ไขคำแก้วคำแพง นิธิจวรรณกรรมไทย-ไท*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). นานมาแล้ว มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ปทุมพรีย์ เจียวิริยบุญญา. (2556). การนิยามหมายใหม่ของความเชื่อเรื่องนาค : ศึกษากระบวนการทัศน์ท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ
ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว-อีสาน จังหวัดนครพนมและแขวงคำม่วน (สปป.ลาว). วารสารวิถีสังคมมนุษย์.
- พระไตรปิฎกแปลไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 33. (2542). พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 25 อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมาลา). (2551). อรุณนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร). กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์จูน พันลิจซึ่ง.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2539). “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ สม.ม.
(มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภานุพงษ์ อุดมศิลป์. (2554). ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย).
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2533). แอ่งอารยธรรมอีสาน ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 8. (2542). มุลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ กรุงเทพมหานคร.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2546). ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธ :
ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดร จันทวัน. (2553). นิทานอุรังคธาตุ (ฉบับลาว). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.